

Grażyna Lichończak-Nurek*

Jak napisać historię miasta?

Eduard Mühle, *Historia Wrocławia*. Przełożyła Joanna Janicka, ss. 352, Warszawa 2016, Wydawnictwo Naukowe PWN S.A.

Wrocław jako miasto wielokulturowe, określane niejednym mianem, o losach tyleż ciekawych, co skomplikowanych i mocno powikłanych, nadal fascynuje uczonych i literatów, czego dowodem są poświęcone mu nowe naukowe opracowania oraz dzieła literackie, których jest bohaterem i dla których stanowi miejsce akcji.

W 2016 r. na polskim rynku wydawniczym ukazała się kolejna, w ciekawy sposób ujęta, synteza dziejów stolicy Dolnego Śląska. Pisanie o Wrocławiu to prawdziwe wyzwanie dla historyka, zwłaszcza po obszernym *Mikrokosmosie*¹. Z zadaniem tym zmierzył się niemiecki uczyony Edward Mühle, którego naukową sylwetkę, zbyt skromnie i lapidarnie, zaprezentowano na skrzydełku oprawy tej książki².

Badacz ten, o uznanym i cenionym dorobku, od lat zainteresowania zawodowe koncentruje głównie wokół problematyki średniowiecznych dziejów Polski, a dynastii piastowskiej i Śląska szczególnie, co zaowocowało, między innymi, opublikowaniem przed kilku laty cennej, choć niewielkiej

---

* dr; historyk, kustosz dyplomowany, kurator Muzeum Historycznego Miasta Krakowa; zainteresowania badawcze: dzieje Krakowa, dzieje i zwyczaje polskich i europejskich bractw kurkowych, biografistyka; e-mail: magnurek@wp.pl

¹ Norman Davies, Roger Moorhouse, *Mikrokosmos. Portret miasta środkowoeuropejskiego. Vratislavia – Breslau – Wrocław*, przekł. Andrzej Pawelec, Kraków 2003.

² Cyt. „Eduard Mühle jest profesorem historii Europy Środkowo-Wschodniej i Wschodniej na Westfalskim Uniwersytecie Wilhelma w Münsterze. W latach 1995–2005 był dyrektorem Instytutu Herdera w Marburgu. W latach 2008–2013 pełnił funkcję dyrektora Niemieckiego Instytutu Historycznego w Warszawie”. Znacznie obszerniej, wraz z pełną listą publikacji i pełnionych funkcji, zob. na profilu uniwersytetu w Münster, <http://www.uni-muenster.de/Geschichte/histsem/OE-G/muehle/> (odczyt: 27.12.2016).

objętościowo, monografii poświęconej Piastom i Polsce w wiekach średnich³. Rok 2015 przyniósł monografię Wrocławia jego autorstwa, wydaną w języku niemieckim⁴, której przekład na język polski w następnym roku udostępniło PWN i tej książce warto poświęcić więcej uwagi.

Publikacja zawiera Wstęp (s. 9–11) i dziesięć rozdziałów tematycznych (s. 13–287), a zamykają ją: wykaz skrótów (s. 288), przypisy (s. 289–332), spis ilustracji i fotografii (s. 333–336), indeks nazwisk (s. 337–345) oraz indeks topograficzny (s. 346–352).

Stanowiące sedno książki rozdziały tematyczne prezentują autorską periodyzację dziejów Wrocławia, która według E. Mühlego wygląda następująco:

Rozdział I: Gród wczesnośredniowieczny (lata 50. X w. – lata 30. XIII w.) [s. 13–33],

Rozdział II: Książęce miasto lokacyjne (lata 30. XIII w. – lata 30. XIV w.) [s. 34–60],

Rozdział III: Patrycjuszowska metropolia handlowa (lata 30. XIV w. – lata 20. XVI w.) [s. 61–95],

Rozdział IV: Centrum luteranizmu (lata 20. XVI w. – lata 30. XVII w.) [s. 96–121],

Rozdział V: Na celowniku kontrreformacji (lata 30. XVII w. – lata 40. XVIII w.) [s. 122–143],

Rozdział VI: Pruskie miasto rezydencjonalne (lata 40. XVIII w. – lata 70. XIX w.) [s. 141–181],

Rozdział VII: Regionalne centrum modernizmu (lata 70. XIX w. – lata 30. XX w.) [s. 182–217],

Rozdział VIII: Bastion niemieckiego Wschodu (1933–1945) [s. 218–235],

Rozdział IX: Stolica Ziem Odzyskanych [s. 236–274],

Rozdział X: Postsocjalistyczne miasto [s. 275–287].

Autor, sam świadomy stojących przed nim wyzwania, we *Wstępie* tak uzasadnił swój wybór:

Próba opowiedzenia dziejów Wrocławia – od jego archeologicznie uchwytnych początków u zarania X w. aż do współczesności – na 368 stronach⁵, zmusza do wybiórczego potraktowania historii i świadomego wyznaczenia priorytetów. [...] Dlatego postanowiłem

³ Eduard Mühle, *Die Piasten. Polen im Mittelalter*, München 2011.

⁴ Idem, *Breslau. Geschichte einer europäischen Metropole*, Köln 2015.

⁵ Zapewne redakcyjne przeoczenie, gdyż książka liczy 352 strony, a właściwa narracja kończy się na stronie 287.

się skupić na strukturalnym zarysie historii miasta i przedstawieniu najistotniejszych procesów w jego rozwoju, ilustrując je dodatkowo przykładami najważniejszych osób i budowli z danej epoki. Każdy rozdział przybliża daną epokę najpierw przez spojrzenie na jeden z wrocławskich zabytków architektury, a dopiero potem opisuje jej najważniejsze cechy, struktury i wydarzenia oraz pogłębia opis paradygmatycznie, skupiając się na wybranej postaci historycznej. Przy tym niekiedy zatacza szerokie kręgi i nie zawsze trzyma się ściśle chronologii wydarzeń. Tylko ostatni, dziesiąty rozdział odbiega od tego schematu; przedstawiono w nim emblematiczny zabytek architektoniczny na końcu i zrezygnowano ze szkicu biograficznego, w celu uniknięcia portretowania osoby żyjącej. Pozostaje mieć nadzieję, że tak zbudowana narracja daje żywy i jednocześnie zwarty obraz historycznego rozwoju Wrocławia⁶.

Według tak pomyślanej koncepcji i konstrukcji książki jej bohaterami w kolejnych rozdziałach są:

Rozdział I: katedra romańska i początki grodu książęcego – palatyn Petrus,

Rozdział II: rynek i układ lokacyjny miasta – książę Henryk IV Probus,

Rozdział III: ratusz – patrycjusz Kaspar Popplau,

Rozdział IV: fortyfikacje miejskie – wrocławski humanista Johannes Crato von Crafftheim,

Rozdział V: Kolegium Jezuickie i stary uniwersytet – Anna Urszula Becker, żona wrocławskiego rzemieślnika,

Rozdział VI: Kościół Dworski i pałac królewski – Gustaw Heinrich Ruffer, pionier gospodarki wrocławskiej,

Rozdział VII: Hala Stulecia – Adolf Heilberg, wrocławski deputowany,

Rozdział VIII: Nowa Rejencja – Hermann Aubin, profesor uniwersytetu wrocławskiego,

Rozdział IX: Kościuszkowska Dzielnica Mieszkaniowa (KDM) – Henryk Tomaszewski, wrocławski artysta,

Rozdział X: Sky Tower.

Już sama nazwa dolnośląskiej stolicy, zależna od politycznej sytuacji i zmieniających się uwarunkowań, najlepiej pokazuje, jak powikłane były losy tego miasta, co też autor podkreśla⁷. Z wielu wątków poruszanych w tej książce w sposób szczególny uwagę czytelnika zwrócić musi częste odwoływanie się do analogii wrocławsko-krakowskich, szczególnie w wiekach

---

⁶ Eduard Mühle, *Historia Wrocławia*, przeł. Joanna Janicka, Warszawa 2016, s. 9–10.

⁷ *Ibidem*, s. 10, 16.

średnich, co znakomicie wpisuje się w nurt zainteresowań i zrealizowanych projektów badawczych profesora E. Mühlego⁸.

Inicjuje to proces lokowania miast na prawie magdeburskim, zapoczątkowany na Śląsku w 1211 r. od przyjęcia tych unormowań prawnych przez miasto Goldberg (dziś Złotoryja), w ślad za którym stosunkowo szybko podjęły podobne działania coraz liczniejsze śląskie zespoły osadnicze. W innych częściach ziem polskich recepcja nowego prawa miejskiego przebiegała dużo wolniej i na znacznie mniejszą skalę, ale tu liderem był Kraków, gdzie istnienie instytucji prawa magdeburskiego źródła odnotowują od lat 20. XIII w., choć oficjalnie akt lokacji wydany został kilkadziesiąt lat później, 5 czerwca 1257 r., przez księcia Bolesława Wstydlwego (1226–1279), występującego w charakterze wystawcy dokumentu wraz z matką, księżną Grzymisławą (po 1190–1258) i małżonką, węgierską księżniczką Kunegundą – Kingą (1234–1292)⁹. W tekście książęcego pergaminu znalazło się wyraźne stwierdzenie, że „miasto to lokujemy na tym samym prawie, na jakim lokowane zostało miasto Wrocław”¹⁰. Nie była to tylko czcza formułka.

Już sam kształt urbanistyczny obu miast wykazuje liczne analogie, począwszy od wielkości ich najbardziej reprezentacyjnych placów, czyli centralnie położonych rynków¹¹, poprzez układ ulic, po charakter i rozmieszczenie

---

⁸ Por. *Rechtsstadtgründungen im mittelalterlichen Polen*, wyd. Eduard Mühle, seria Städtetforschung. Veröffentlichungen des Instituts für vergleichende Städtegeschichte in Münster. Reihe A: Darstellungen, t. 81, Köln 2011; *Breslau und Krakau im Hoch- und Spätmittelalter. Stadtgestalt – Wohnraum – Lebensstil*, wyd. Eduard Mühle, seria Städtetforschung..., t. 87, Köln 2014.

⁹ Jerzy Wyrozumski, *Lokacja 1257 roku na tle rozwoju krakowskiego zespołu osadniczego*, [w:] *Kraków – europejskie miasto prawa magdeburskiego 1257–1791. Katalog wystawy. [Katalog wystawy w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa, pałac Pod Krzysztofory, 5 czerwca – 19 listopada 2007]*, koncepcja i red. nauk. Grażyna Lichończak-Nurek, Kraków 2007, s. 37; Idem, *Kraków – miasto na prawie polskim i jego lokacja na prawie magdeburskim*, „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 2008, nr 26, s. 9–20; Zdzisław Noga, Waldemar Bukowski, *Ustrój miasta Krakowa w XIII–XVIII wieku*, [w:] *Kraków – europejskie miasto prawa magdeburskiego 1257–1791...*, s. 49.

¹⁰ „eo iure eam locamus, quo Wratislaviensis civitas est locata”, *Przywileje ustanawiające gminy miejskie wielkiego Krakowa (XIII–XVIII wiek). Privileges Establishing the Municipal Communities in Greater Krakow (from the 13th to the 18th century)*, oprac. Bożena Wyrozumska, Kraków 2007, s. 23; tekst w języku polskim s. 49).

¹¹ „Wrocławski Rynek jest drugim pod względem wielkości placem miejskim w środkowo-wschodniej Europie – ustępuje miejsca jedynie Rynekowi Głównemu w Krakowie”,

nie wznoszonej na nich zabudowy, np. i w Krakowie, i we Wrocławiu znalazły się na rynku Sukiennice i Kramy Bogate¹². Może zatem nie było również kwestią przypadku, że nie tylko w dekoracji wnętrza wrocławskiego ratusza z końca XV w. – o czym pisze prof. Mühle¹³ – znalazły się wyobrażenia mieszczańskich gmerków; podobne gmerki krakowskich mieszczan do dziś zobaczyć można na ścianie wnętrza parterowego pomieszczenia krakowskiej Wieży Ratuszowej.

Idąc dalej tym tropem, wskazać należy na wrocławską radę miejską, powołaną tu do życia w 1261 r., to jest o trzy lata wcześniej niż w Krakowie – choć po raz pierwszy jej członkowie odnotowani zostali imiennie w źródłach dopiero w 1266 r.¹⁴ – ale obie instytucje funkcjonowały na podobnych zasadach i w podobny sposób wyłaniały ze swego grona obieralnego burmistrza, którego władza przechodnia trwała zaledwie kilka tygodni. Ten organ władzy samorządowej w obu miastach podlegał też przez wieki podobnym ewolucjom i oddziaływaniom¹⁵. Elementów wspólnych w dziejach obu metropolii znaleźć można więcej, np. w obszarze miejskiej obronności¹⁶, ale nie brakowało i różnic, na które E. Mühle również wskazuje.

E. Mühle, *Historia Wrocławia...*, s. 34; por. także Bogusław Krasnowolski, *Rynek Główny w Krakowie – kompozycja i funkcja na tle regularnych układów urbanistycznych średniowiecznej Europy*, „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 2010, nr 28, cz. 1, s. 53–74; Marek M. Łukacz, *Zabudowa pierzei Rynku Głównego w Krakowie w okresie średniowiecza*, „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 2010, nr 28, cz. 1, s. 75–98; Sławomir Dryja, Wojciech Głowa, Waldemar Niewalda, Stanisław Sławiński, *Die Innenbebauung des Krakauer Ringplatzes im Mittelalter*, [w:] *Breslau und Krakau im Hoch- und Spätmittelalter...*, s. 279–294; Marek M. Łukacz, *Die mittelalterlichen Bürgerhäuser am Krakauer Ringplatz*, [w:] *Breslau und Krakau im Hoch- und Spätmittelalter...*, s. 295–318.

¹² E. Mühle, *Historia Wrocławia...*, s. 35–38. Historycznej zabudowie krakowskiego Rynku Głównego i efektem prowadzonych tam prac archeologicznych poświęcony został monograficzny nr 28 rocznika „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa”, cz. 1 i 2.

¹³ E. Mühle, *Historia Wrocławia...*, s. 63–64.

¹⁴ Jan J. Trzynadłowski, *Dzieje samorządu Wrocławia do 1741 roku*, Wrocław 2002, s. 10.

¹⁵ E. Mühle, *Historia Wrocławia...*, s. 64–68, 115–116; Z. Noga, W. Bukowski, *Ustrój miasta Krakowa w XIII–XVIII wieku...*, s. 49–68.

¹⁶ E. Mühle, *Historia Wrocławia...*, s. 98, s. 304 (przyt. 209); por. Grażyna Lichoń-czak-Nurek, *Klejnoty krakowskiego Bractwa Kurkowego w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa. The Jewels of the Fowler Brootherhood of Kraków in the Collection of the Historical Museum of the City of Kraków. Die Kleinodien der Krakauer Schützenge-*

I tak, próżno by szukać w Krakowie równie imponującego malarskiego przedstawienia członków władz miasta jak na „Portrecie zbiorowym wrocławskiej Rady Miejskiej” z 1668 r., pędzla Georga Scholtza Młodszeo (1622–1677)¹⁷. Nie miał także Kraków swojej kroniki, podczas gdy znane są już późnośredniowieczne zapiski o charakterze rocznikarskim dla Wrocławia, ale miejsce szczególne pod tym względem należy do dzieła Petera Eschenloera (ok. 1420–1481), noszącemu tytuł *Historia Wratislaviensis*. Opracowanie to wysoko ocenili wrocławscy rajcy, zalecając, by zawsze przechowywane było na ratuszu¹⁸. Jak pisze prof. Mühle:

Istotnie *Historia Wratislaviensis* w znaczący sposób pozwalała potwierdzić własną tożsamość wrocławian, a jednocześnie była potężnym narzędziem miejskiej polityki reprezentacji i legitymacji [...] to właśnie kronika przyczyniła się do tego, że wrocławianie zaczęli postrzegać się nie tylko jako wspólnotę prawa miejskiego, lecz także jako wspólnotę pamięci, której kolektywną tożsamość uformowała m.in. wspólna historia¹⁹.

Kolejne różnice dotyczą produkcji rzemieślniczej. Sądząc z ilości cechów – w 1470 r. we Wrocławiu było ich 42, zaś w Krakowie tylko 25²⁰ – była ona w mieście nad Odrą bardziej ożywiona i różnorodna niż w Krakowie, ale jej odbiorców stanowili, inaczej niż w nadwiślańskiej stolicy, głównie lokalni nabywcy²¹. Krakowskie wyroby rzemieślnicze znane były natomiast w całej Europie, nawet na Wyspach Brytyjskich, a często ich nazwa funkcjonowała jako synonim gwarancji wysokiej jakości towaru²².

---

sellschaft in den Sammlungen des Historischen Museums der Stadt Krakau, Kraków 2014, Katalog Zbiorów Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, nr 6. The Historical Museum of the City of Kraków Collection Catalogue, no. 6. Katalog der Sammlungen des Historischen Museum der Stadt Krakau, Nr 6, s. 49–50.

¹⁷ E. Mühle, *Historia Wrocławia...*, s. 64–66; zob. także Anna Jezierska, *Wrocławska Rada Miejska w portretach Georga Scholtza Młodszeo*, seria Biblioteka Dawnego Wrocławia, red. Jan Harasimowicz, nr III, Wrocław 2008, a szczególnie rozdz. 7. Portret zbiorowy rajców miejskich z 1668 r. (s. 81–98).

¹⁸ E. Mühle, *Historia Wrocławia...*, s. 86–87.

¹⁹ *Ibidem*, s. 87.

²⁰ *Ibidem*, s. 71.

²¹ *Ibidem*, s. 72.

²² Były nim np. skórzane trzewiki męskie, szczególnie popularne ze względu na wysoką jakość wykonania i walory estetyczne, w Anglii, gdzie określano je mianem *krakowskich* (*cracowes*) lub *polskich* (zob. *Kraków – europejskie miasto prawa magdeburckiego 1257–1791...*, s. 334, nr V.100).

Przez wieki trwała także handlowa rywalizacja pomiędzy Wrocławiem i Krakowem, czego przejawem były zabiegi tego ostatniego o pozyskanie, a następnie potwierdzanie przez kolejnych panujących prawa składu. W znacznym stopniu utrudniało to swobodę funkcjonowania na krakowskim rynku kupcom przyjezdnym, w tym również wrocławianom, zwłaszcza po odnowieniu (w 1473 i 1484) prawa składu na towar przywożony do Krakowa przez kupców ze Śląska. W rewanżu Wrocław podjął w 1490 r. zabiegi o uzyskanie własnego prawa składu, co spotkało się z ostrą reakcją strony polskiej, która nałożyła na to miasto całkowity zakaz handlu. Trwająca ćwierć wieku blokada została zniesiona dopiero w 1515 r., gdy dolnośląska stolica ostatecznie zrezygnowała z walki o własne prawo składu²³.

Nie była to jedyna porażka tego miasta w konfrontacji z Krakowem. Od chwili odnowienia krakowskiej *Almae Matris* z początkiem XV w., studiowali tu liczni wrocławianie. Odnotowano ich – tylko w tymże samym XV stuleciu – 491, był bowiem krakowski uniwersytet uczelnią, do której z Wrocławia najchętniej i najczęściej udawano się po naukę²⁴. Nie budzi zatem zdziwienia fakt, że gdy w 1505 r. władze tego miasta podjęły zamiar i starania, by założyć własny uniwersytet, spotkało się to między innymi z protestami obawiającego się konkurencji Krakowa, co nie pozostało bez wpływu na ostateczne fiasko przedsięwzięcia. Wobec braku papieskiej zgody, wrocławscy rajcy, choć rozpoczęli już prace przy wznoszeniu budynku nowej uczelni, musieli ze swych planów zrezygnować²⁵.

Pomimo tak niełatwych relacji, kontakty wrocławian z Polską, szczególnie w obszarze wymiany handlowej, odgrywały na tyle istotną rolę, że niemieckojęzyczni kupcy z Wrocławia uczyli swoich synów, a zarazem przyszłych spadkobierców, języka polskiego. Tak o tym pisze E. Mühle:

Ze względu na liczne i ważne kontakty gospodarcze ze Wschodem, kupcy wrocławscy przykładali dużą wagę do tego, by językowo wychodzić naprzeciw swoim polskim partnerom, a także by znać polską kulturę. Tak więc, jak pisał w 1714 r. norymberski kameralista Paul Jakob Marperger, „we Wrocławiu [...], w eleganckich kantorach i sklepach można [było] spotkać kupców, rozmawiających z nimi [polskimi klientami] po polsku, co dobrze wpływa na handel, dlatego Ślązacy często chcą, by ich dzieci uczyły się języka polskiego”. Odpowiednie podręczniki i poradniki, jak np. wydany drukiem po raz pierwszy w 1616 r. *Klucz do Polskiego y Niemieckiego Języka/ Schlüssel zur polnischen und Deutschen Spra-*

---

²³ E. Mühle, *Historia Wrocławia...*, s. 72–74.

²⁴ *Ibidem*, s. 90.

²⁵ *Ibidem*, s. 90–91.

che wrocławskiego nauczyciela Jeremiasa Roterera, już wcześniej należały do kanonu lektur synów wrocławskich kupców. Nauka odbywała się nie tylko we Wrocławiu. Kupcy posyłali swoich synów także do miejscowości przygranicznych lub wręcz do Polski. Kronikarz śląski Friedrich Lucae pisał w 1689 r.: „Ponieważ Ślązacy prowadzą handel przede wszystkim z Polakami, rodzice każą dzieciom uczyć się ich języka i posyłają je do polskich szkół do Byczyny, Kluczborka i innych miejscowości. Ktoś obcy mógłby pomyśleć, że na Śląsku mówi się cały czas po polsku”²⁶.

Lektura *Historii Wrocławia* odkrywa przed czytelnikiem szereg mało znanych lub często zupełnie zapomnianych faktów z dziejów nadodrzańskiej metropolii. To we Wrocławiu, w latach 1668–1680, na zlecenie jego władz, powstał pierwszy w monarchii habsburskiej, do której wówczas miasto było przynależne, Dom dla Biednych i Pracy [*sic!*], będący zarazem pierwszym tutaj świeckim budynkiem wzniesionym w stylu wczesnego baroku włoskiego²⁷. Żałować tylko należy, że budowla ta nie przetrwała do naszych czasów.

Wiek XVII to istotna cezura w dziejach Wrocławia, który wówczas szybko zaczął przekształcać się w miasto urzędnicze, z przewagą urzędników katolickich, co rodziło problemy w ich relacjach z wrocławskimi luteranami. Zmiana charakteru miasta pociągnęła za sobą utratę jego wcześniejszych uprawnień, między innymi prawa do bicia własnej monety, sprawowania jurysdykcji sądowniczej jako organu odwoławczego w sprawach kryminalnych i prawa do sądenia zatrudnionych tu urzędników cesarskich²⁸. Równocześnie jednak, pomimo faktycznej utraty (1741) wcześniejszej autonomii²⁹, Wrocław pod pruskim władztwem uzyskał w 1742 r. status trzeciego, po Berlinie i Królewcu, miasta rezydencjonalnego Prus³⁰. Niewątpliwie istotny wpływ miała ciągle bardzo dobra kondycja finansowa miasta, które Fryderyk II (1712–1786), później znany jako Wielki, nazwał „perłą w koronie Prus”³¹.

Lata kolejne przyniosły dalszy rozwój, także terytorialny, miasta nad Odrą, szczególnie po przeprowadzeniu tzw. defortyfikacji, to jest po zniesieniu miejskich obwarowań, gdy jego obszar ze 133 ha na początku

---

²⁶ *Ibidem*, s. 141–142.

²⁷ *Ibidem*, s. 131.

²⁸ *Ibidem*, s. 132–133.

²⁹ *Ibidem*, s. 150 – tu (wiersz 19 od góry) błąd w dacie, zamiast 1741 jest 1841.

³⁰ *Ibidem*, s. 150.

³¹ *Ibidem*, s. 152.

XIX w. (1808) powiększył się w ciągu kilkunastu lat do 1 900 ha³². Istotnym czynnikiem tego rozwoju stała się także budowa kolei. Po otwarciu w 1844 r. Kolei Dolnośląsko-Marchijskiej Wrocław był jedynym niemieckim miastem z trzema dworcami czołowymi, zaś uruchomiony tu w 1857 r. Dworzec Główny, rozbudowany w latach 1904–1907, stanowił przez długi czas jeden z największych dworców w Europie³³.

Pomimo tych osiągnięć już pod koniec XIX w. Wrocław coraz bardziej tracił na dotychczasowym znaczeniu i stopniowo stawał się miastem prowincjonalnym na krańcach II Rzeszy. Jego władze i przedstawiciele lokalnych elit szukali drogi wyjścia z tej sytuacji, starając się zmienić i unowocześnić wizerunek miasta, co w dużym stopniu się powiodło, odkąd Wrocław zaczął być lansowany jako centrum nowoczesności. Symbolem tej nowoczesności i nowych czasów stała się przede wszystkim gigantyczna Hala Stulecia, wzniesiona tu w latach 1911–1913 według projektu architekta i urbanisty Maxa Berga (1870–1947), zatrudnionego we Wrocławiu w latach 1909–1924 na stanowisku miejskiego radcy budowlanego (tj. architekta miejskiego).

Pretekstem do podjęcia się tej niemałej inwestycji – koszt ponad trzech milionów marek sfinansowano ze środków miejskich – stała się, wypadająca w marcu 1913 r., setna rocznica odezwy *Do mojego narodu* (*An mein Volk*), wygłoszonej przed wiekiem, właśnie we Wrocławiu, przez króla Prus Fryderyka Wilhelma III (1770–1840). Upamiętnienie tego wydarzenia, związanego z wojną z Napoleonem I Bonaparte (1769–1821), zakończoną Bitwą Narodów pod Lipskiem, określano jako obchody stulecia. Przypomnienie roli Wrocławia w tamtych wydarzeniach i wzniesienie tu Hali Stulecia, drugiego po lipskim pomniku Bitwy Narodów (*Völkerschlachtdenkmal*) upamiętniającego ją monumentu, pozwoliło znów zwrócić oczy wszystkich na Wrocław. Imponująca, nowoczesna budowla w kształcie gigantycznej rotundy o średnicy 95 metrów, zamknięta potężną czaszą o wysokości 45 i rozpiętości 67 metrów, w chwili powstania była największą, spoczywającą swobodnie kopułą na świecie; mogła pomieścić od 6 do 10 tysięcy ludzi. Od razu wzbudziła wiele emocji i spełniła oczekiwania jej pomysłodawców, szybko stając się jednym z najważniejszych i najbardziej rozpoznawanych symboli Wrocławia.

---

³² *Ibidem*, s. 168.

³³ *Ibidem*, s. 174.

Nadal uznawana jest za jedno z najważniejszych dzieł nowoczesnej architektury, co potwierdziło wpisanie jej w 2006 r. na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO³⁴. Według twórcy budowli, M. Berga, miała być „Przyszłościową sztuką budowlaną we Wrocławiu jako wyraz przyszłej kultury”, zaś kilka lat później (1918) znany dziennikarz, polityk i późniejszy prezydent Reichstagu Paul Löbe (1875–1967) nazwał ją nawet „Katedrą Przyszłości” („Kathedrale der Zukunft”) i „Świątynią Demokracji” („Dom der Demokratie”)³⁵.

W czasie I wojny światowej Hala Stulecia była areną ważnych wydarzeń politycznych. To tu, po abdykacji cesarza Wilhelma II (1859–1941) powołano do życia Wydział Ludowy, przemianowany później na Radę Ludową (rozwiązana 1 lipca 1919), która 15 listopada 1918 r., już jako Centralna Rada Ludowa Prowincji Śląskiej, ogłosiła przejęcie władzy nad obszarem całego Śląska (w grudniu 1919 r. została rozwiązana)³⁶.

W nowej rzeczywistości po II wojnie światowej Hala Stulecia została przez komunistyczne władze przemianowana na Halę Ludową, nie przestając nadal odgrywać istotnej roli w życiu społeczno-kulturalnym miasta i ciągle funkcjonując jako jeden z jego ważnych symboli, a nawet źródło literackiej inspiracji. Współcześnie, Marek Krajewski, autor znakomitych, bestsellerowych powieści kryminalnych, akcję najnowszej książki o późniejszym komisarzu, wówczas młodym wachmistrzu kryminalnym, Eberhardzie Mocku, snuje właśnie wokół tajemniczych, a zarazem dramatycznych wydarzeń związanych z bliskim otwarciem w dniu 20 maja 1913 r. Hali Stulecia, podając swoją literacką interpretację nieobecności na niej – wbrew oczekiwaniom wszystkich uczestników – samego cesarza, którego reprezentował następca tronu książę Wilhelm Hohenzollern (1882–1951)³⁷.

E. Mühle przywołuje w swej książce więcej interesujących faktów z przeszłości Wrocławia – np. to tutejszy, funkcjonujący od grudnia 1925 r., budynek radia był najstarszym tego typu obiektem na terenie Niemiec³⁸. Niektóre z tych faktów nie mogą być jednak powodem do dumy, jak np. ogromna popularność narodowego socjalizmu wśród wrocławian. Jeszcze przed wyborem w styczniu 1933 r. Adolfa Hitlera (1889–1945) na kanclerza Rzeszy,

³⁴ *Ibidem*, s. 182–184, 187.

³⁵ *Ibidem*, s. 185 i tekst przyp. 361 na s. 316.

³⁶ *Ibidem*, s. 190.

³⁷ Marek Krajewski, *Mock*, Kraków 2016.

³⁸ E. Mühle, *Historia Wrocławia...*, s. 213.

Wrocław uchodził za centrum tego ruchu, czego dowiódł wynik wyborów z 1932 r., gdy NSDAP (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei) uzyskała tu wynik o ponad 6 procent lepszy niż wyniosła średnia dla całych Niemiec³⁹. I także w Breslau-Dürrgoy powstał – zdaniem autora – pierwszy na terenie III Rzeszy obóz koncentracyjny⁴⁰.

Zaskoczyć może czytelnika *Historii Wrocławia* duża powściągliwość autora w relacjonowaniu, bodaj najtragiczniejszych w dziejach tego miasta, dni od stycznia do maja 1945 r., gdy zamieniony w twierdzę Breslau zdobywała Armia Czerwona⁴¹, szczególnie w zestawieniu ze wspomnianym już *Mikrokosmosem*, który – wbrew później zastosowanemu w narracji układowi chronologicznemu – rozpoczyna *Prolog*, na 28 stronach szczegółowo prezentujący rozgrywane się tu wówczas dramatyczne wydarzenia⁴². Natomiast nie każdy czytelnik książki N. Daviesa i R. Moorhouse'a będzie wiedział, że – jak pisze E. Mühle –

Po aktach przemocy z pierwszych tygodni po zakończeniu wojny ich [tj. ludności niemieckiej – G. L.-N.] stosunek do Sowietów niespodziewanie szybko się poprawił. Kilku set niemieckich komunistów i socjalistów, którzy zorganizowali się w Antyfaszystowski Ruch Wolnościowy i Niemiecki Związek Antyfaszystów, pozyskało zaufanie sowieckiego komendanta miasta płk. Ljapunowa i otrzymało możliwość stworzenia równoległego niemieckiego zarządu miasta. Miał on pod kierownictwem burmistrza troszczyć się w dwunastu okręgach miejskich o sprawy meldunkowe i mieszkaniowe, o pracę dla Niemców, wydawanie kart pracy i kartek na żywność, a także dbać o porządek, zakładać kuchnie, przedszkola, punkty zaopatrzenia lekarskiego oraz urzędy kultury. Jednakże już w sierpniu 1945 r. rozwiązano ten równoległy zarząd niemiecki, po tym jak w wyniku postanowień poczdamskich Sowietci oficjalnie przekazali władzę nad miastem stronie polskiej⁴³.

Ta nowa sytuacja, przynajmniej przez kilka pierwszych lat, niekoniecznie była zmianą wyłącznie na lepsze. W trudnym czasie powojennej odbudowy, gdy „cały naród odbudowywał swą stolicę”, Wrocław ogłoszono największym rezerwuarem cegieł w kraju, a symbolem tej polityki było zastąpienie w 1949 r., po trzech latach funkcjonowania, wrocławskiej Dy-

---

³⁹ *Ibidem*, s. 218.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 220. Utworzono go 26 kwietnia 1933 r., funkcjonował do 10 sierpnia 1933 r.; zob. *Encyklopedia Wrocławia*, red. Jan Harasimowicz, Wrocław 2000, s. 566. Jednak wcześniej, bo 21 marca 1933 r., rozkazem Heinricha Himmlera (1900–1945) utworzony został, jako wzorcowy, obóz koncentracyjny w Dachau.

⁴¹ E. Mühle, *Historia Wrocławia...*, s. 231–235.

⁴² Por. N. Davies, R. Moorhouse, *Mikrokosmos...*, s. 31–57.

⁴³ E. Mühle, *Historia Wrocławia...*, s. 242.

rekcji Odbudowy przez Miejskie Przedsiębiorstwo Rozbiórkowe. W efekcie prowadzonych przez nie działań nie tylko rozbierano rumowiska, ale także nawet niezniszczone budynki, co najlepiej obrazują przytoczone przez E. Mühlego liczby: do 1955 r. wywożono z Wrocławia od 150 do 200 milionów „gotyckich cegieł” rocznie! O rozpoczęciu właściwej odbudowy można mówić dopiero od 1953 r.⁴⁴

Z dalszej narracji rysuje się ponury obraz egzystencji stolicy Dolnego Śląska w rzeczywistości państwa komunistycznego. Jej mieszkańców niemal w stu procentach stanowili ludzie, których wojna i decyzje wielkich mocarstw pozbawiły własnego domu i skazały na tułaczkę w nieznanym, obcym miejscu i życiu pod obcym reżimem. Autor precyzyjnie i trafnie przedstawił obowiązujące w nim mechanizmy decyzyjne, polegające głównie na niekompetencji i przerzucaniu odpowiedzialności na innych, co prowadziło do braku rozstrzygnięć i rodziło chaos⁴⁵, a w konsekwencji powodowało także, że miasto „ulegało kulturalnej prowincjonalizacji”⁴⁶.

Jednak z chwilą, gdy zaczęło dochodzić do społecznych protestów i strajków, tworzenia się opozycyjnych struktur, także Wrocław stał się, obok Szczecina i Nowej Huty w Krakowie, najprężniej organizującym się miastem oporu i sprzeciwu wobec komunistycznej władzy⁴⁷, co sprawiło, że żyjący tu ludzie nareszcie poczuli, że walczą o swoje i są u siebie. Jak obrazowo ujął to prof. Mühle:

Dopiero w 1990 r. walizki i wózki, z którymi nowi wrocławianie opuścili swoją ojczyznę w latach 1944–1950, i które niektórzy przechowywali jeszcze w piwnicach, zostały z nich wyniesione i wyrzucone na śmietnisko historii⁴⁸.

Historia Wrocławia E. Mühlego to książka, która na pewno powstała z fascynacji jej autora tym niezwykłym miastem, będąca efektem przemysła i rozległej kwerendy biblioteczno-archiwalnej. Została napisana bardzo klarownie, w interesujący sposób przekazuje wiele cennych informacji, dając zwarty i syntetyczny, a zarazem autorski opis dziejów Wrocławia i wskazując na jego różnorodność, złożoność zachodzących tu procesów oraz pokazując skomplikowane relacje w nim zachodzące. Trafnie też autor

---

⁴⁴ *Ibidem*, s. 236–237.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 249–253.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 253.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 268.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 281.

zwraca uwagę na ważki problem braku nowszych opracowań naukowych dotyczących wczesnonowożytnej historii gospodarczej Wrocławia, co stawia zarazem jako istotny postulat badawczy, gdyż dotąd na tym obszarze badawczym obowiązują ustalenia polskich i niemieckich badaczy z końca XIX i połowy XX w.⁴⁹

7 czerwca 2016 r. w Niemieckim Instytucie Historycznym (NIH) w Warszawie, którego dyrektorem prof. E. Mühle był w latach 2008–2013, odbyła się promująca *Historię Wrocławia* dyskusja panelowa z udziałem dwu wybitnych mediewistów: prof. Henryka Samsonowicza i prof. Karola Modzelewskiego. Prowadzący spotkanie Miloš Řezník, obecny dyrektor NIH, na wstępie, jako punkt wyjścia do dyskusji, zadał pytanie: „Jak napisać historię miasta, która spełni wymogi naukowe, a jednocześnie zainteresuje szeroką publiczność?”⁵⁰. Najlepszą odpowiedzią na to pytanie jest lektura książki napisanej przez prof. E. Mühle.

BIBLIOGRAFIA

Źródła drukowane

Przywileje ustanawiające gminy miejskie wielkiego Krakowa (XIII–XVIII wiek). Privileges Establishing the Municipal Communities in Greater Krakow (from the 13th to the 18th century). Oprac. Bożena Wyrozumska. Kraków: Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, 2007.

Opracowania

Breslau und Krakau im Hoch- und Spätmittelalter. Stadtgestalt – Wohnraum – Lebensstil. Wyd. Eduard Mühle. Seria Städteforschung. Veröffentlichungen des Instituts für vergleichende Städtegeschichte in Münster. Reihe A: Darstellungen, t. 87. Köln: Böhlau Verlag, 2014.

Davies Norman, Moorhouse Roger: *Mikrokosmos. Portret miasta środkowoeuropejskiego. Vratislavia – Breslau – Wrocław*. Przekł. Andrzej Pawelec. Kraków: Wydawnictwo ZNAK, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Fundacja, 2003.

Dryja Sławomir, Głowa Wojciech, Niewalda Waldemar, Sławiński Stanisław: *Die Innenbebauung des Krakauer Ringplatzes im Mittelalter. W: Breslau und Krakau im Hoch- und Spätmittelalter. Stadtgestalt – Wohnraum – Lebensstil*. Wyd. Eduard Mühle. Seria

---

⁴⁹ *Ibidem*, s. 309, przyp. 271.

⁵⁰ Zob. <http://www.dhi.waw.pl/pl/aktualnosci/detail/news/promocja-ksiazki-i-diskusja-panelowa-w-nih-w-warszawie-ksiazka-eduarda-muehle-go-pt-wroclaw-h.html> (odczyt: 30.12.2016).

- Städteforschung. Veröffentlichungen des Instituts für vergleichende Städtegeschichte in Münster. Reihe A: Darstellungen, t. 87, Köln: Böhlau Verlag, 2014, s. 279–294.
- Encyklopedia Wrocławia*. Red. Jan Harasimowicz. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie, 2000.
- Jezierska Anna: *Wrocławska Rada Miejska w portretach Georga Scholtza Młodszego*. Seria Biblioteka Dawnego Wrocławia, nr III. Red. Jan Harasimowicz. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Atut – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, 2008.
- Kraków – europejskie miasto prawa magdeburskiego 1257–1791. Katalog wystawy. [Katalog wystawy w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa, pałac Pod Krzysztofory, 5 czerwca – 19 listopada 2007]. Koncepcja i red. nauk. Grażyna Lichończak-Nurek. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 2007.
- Krasnowolski Bogusław: *Rynek Główny w Krakowie – kompozycja i funkcja na tle regularnych układów urbanistycznych średniowiecznej Europy*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 2010, nr 28, cz. 1, s. 53–74.
- „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 2010, nr 28, cz. 1–2.
- Lichończak-Nurek Grażyna: *Klejnoty krakowskiego Bractwa Kurkowego w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa. The Jewels of the Fowler Brotherhood of Kraków in the Collection of the Historical Museum of the City of Kraków. Die Kleinodien der Krakauer Schützengesellschaft in den Sammlungen des Historischen Museums der Stadt Krakau*. Katalog Zbiorów Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, nr 6. The Historical Museum of the City of Kraków Collection Catalogue, no. 6. Katalog der Sammlungen des Historischen Museum der Stadt Krakau, Nr 6. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 2014.
- Łukacz Marek M.: *Die mittelalterlichen Bürgerhäuser am Krakauer Ringplatz*. W: *Breslau und Krakau im Hoch- und Spätmittelalter. Stadtgestalt – Wohnraum – Lebensstil*. Wyd. Eduard Mühle. Seria Städteforschung. Veröffentlichungen des Instituts für vergleichende Städtegeschichte in Münster. Reihe A: Darstellungen, t. 87. Köln: Böhlau Verlag, 2014, s. 295–318.
- Łukacz Marek M.: *Zabudowa pierzei Rynku Głównego w Krakowie w okresie średniowiecza*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 2010, nr 28, cz. 1, s. 75–98.
- Mühle Eduard: *Breslau. Geschichte einer europäischen Metropole*. Köln: Böhlau Verlag, 2015.
- Mühle Eduard: *Die Piasten. Polen im Mittelalter*. München: Verlag C. H. Beck, 2011.
- Mühle Eduard: *Historia Wrocławia*. Przeł. Joanna Janicka. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN S.A., 2016.
- Noga Zdzisław, Bukowski Waldemar: *Ustrój miasta Krakowa w XIII–XVIII wieku*. W: *Kraków – europejskie miasto prawa magdeburskiego 1257–1791. Katalog wystawy. [Katalog wystawy w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa, pałac Pod Krzysztofory, 5 czerwca – 19 listopada 2007]*. Koncepcja i red. nauk. Grażyna Lichończak-Nurek. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 2007, s. 49–68.

- Rechtsstadtgründungen im mittelalterlichen Polen.* Wyd. Eduard Mühle. Seria Städteforschung. Veröffentlichungen des Instituts für vergleichende Städtegeschichte in Münster. Reihe A: Darstellungen, t. 81. Köln: Böhlau Verlag, 2011.
- Trzynadlowski Jan J.: *Dzieje samorządu Wrocławia do 1741 roku.* Wrocław: Biuro Rady Miejskiej Wrocławia, 2002.
- Wyrozumski Jerzy: *Kraków – miasto na prawie polskim i jego lokacja na prawie magdeburskim.* „Krzysztofony. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 2008, nr 26, s. 9–20.
- Wyrozumski Jerzy: *Lokacja 1257 roku na tle rozwoju krakowskiego zespołu osadniczego.* W: *Kraków – europejskie miasto prawa magdeburskiego 1257–1791. Katalog wystawy. [Katalog wystawy w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa, pałac Pod Krzysztofony, 5 czerwca – 19 listopada 2007].* Koncepcja i red. nauk. Grażyna Lichończak-Nurek. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 2007, s. 34–48.

Wydawnictwa elektroniczne

- Mühle Eduard: Zur Person, <http://www.uni-muenster.de/Geschichte/histsem/OE-G/muehle/> (odczyt: 27.12.2016).
- Promocja książki i dyskusja panelowa w Niemieckim Instytucie Historycznym w Warszawie. Książka Eduarda Mühlego pt. *Wrocław. Historia Miasta*, <http://www.dhi.waw.pl/pl/aktualnosci/detail/news/promocja-ksiazki-i-diskusja-panelowa-w-nih-w-warszawie-ksiazka-eduarda-muehle-go-pt-wroclaw-h.html> (odczyt: 30.12.2016).

SŁOWA KLUCZOWE: Wrocław, Eduard Mühle, historia, Breslau, Vratislavia, Kraków, lokacja, prawo magdeburskie

KEY WORDS: Wrocław, Eduard Mühle, history, Bratislava, Krakow, establishment of a town, Magdeburg right